

Linguarum silva

Tom 1

NR 2995

Linguarum silva

Tom 1

Opozycja –
przeciwieństwo –
kontrast w języku i w tekście

pod redakcją Barbary Mitrengi

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2012

Redaktor serii: Językoznawstwo Polonistyczne
BOŻENA WITOSZ

Recenzenci

MAREK CYBULSKI

MARIA PAPIERZ

ANNA WĘGRZYŃIAK

PIOTR WIERZCHOŃ

Publikacja została sfinansowana ze środków Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Śląskiego przyznanych w ramach dotacji celowej na prowadzenie badań naukowych lub prac rozwojowych i zadań z nimi związanych, służących rozwojowi młodych naukowców oraz uczestników studiów doktoranckich, w wewnętrznym trybie konkursowym w 2011 roku.

Projekt został zrealizowany w Instytucie Języka Polskiego Uniwersytetu Śląskiego

Publikacja będzie dostępna – po wyczerpaniu nakładu – w wersji internetowej:

Śląska Biblioteka Cyfrowa

www.sbc.org.pl

Spis treści

Od redakcji	9
-----------------------	---

Opozycja – przeciwieństwo – kontrast w języku

TOMASZ NOWAK: Opozycja „człowiek (umysł) – maszyna (komputer)” w języku. Głos językoznawczy w dyskusji nad sztuczną inteligencją	15
NATALIA MOĆKO: <i>Anielsko cierpliwy i piekielnie inteligentny</i> – o intensyfikacji w <i>profanum</i> za pomocą <i>sacrum</i>	37
WIOLETTA WILCZEK: Imiona psów – analiza opozycyjnych grup zoonimów występujących na portalach internetowych dla miłośników zwierząt . . .	55
ZUZANNA KRÓTKI: Grzech i cnota w dawnych polskich jednostkach leksykalnych	69
BARBARA MITRENGA: Relacje antonimiczne oparte na opozycji smaków . .	91
EWELINA ŁADZIAK: Świat zamknięty w dłoni – ból i przyjemność jako podstawowe konotacje wybranych czasowników opisujących poznanie przez zmysł dotyku	109
SYLWIA SOJDA: Kontrasty eufemistyczno-dysfemistyczne w lingwistyce słowackiej i polskiej	123
JAROSŁAW PACUŁA: Polskie i rosyjskie egzoetnonimy i przezwiska Żyda w kontekście stereotypu językowego	135

Opozycja – przeciwieństwo – kontrast w tekście

EWA FICEK: Współczesny poradnik: próba lingwistycznej charakterystyki gatunku i jego wielorakich aktualizacji	151
BEATA STEFANIAK-MAŚLANKA: Nad kolebką czy nad grobem? Opozycja życia i śmierci a związki kołysanki z formami twórczości żałobnej	167

Varia

KRZYSZTOF WAŚKOWSKI: Odmiany lokalne języka jako przejaw identyfikowania się z kulturą regionu (po lekturze książki Aldony Skudrzyk i Krystyny Urban <i>Małe ojczyzny. Świadomość językowo-kulturowa społeczności lokalnych</i>)	187
KAROLINA LISZYK-KUBINA: Sprawozdanie z ogólnopolskiej konferencji naukowej <i>Ruch w języku – język w ruchu</i> , Katowice, 28 listopada 2011	193
KINGA KNAPIK: Sprawozdanie z jubileuszu 40-lecia pracy naukowej Profesor Krystyny Kleszczowej, Katowice, 15 marca 2012	197
Noty o Autorach	201

Table of contents

From the Editors	9
----------------------------	---

Opposition – antonymy – contrast in language

TOMASZ NOWAK: The opposition “human being (mind) – machine (computer)” in language. A linguist voice in a discussion on artificial intelligence	15
NATALIA MOĆKO: <i>Angelically patient</i> and <i>devilishly intelligent</i> – on intensification in the profane by means of the sacred	37
WIOLETTA WILCZEK: Dog names – the analysis of opposite groups of zoonyms appearing on the Internet portals for dog lovers	55
ZUZANNA KRÓTKI: Sin and virtue in Polish old lexical units	69
BARBARA MITRENGA: Antonymic relations based on taste oppositions	91
EWELINA ŁADZIAK: The world closed in a hand – pain and pleasure as basic connotations of selected verbs describing cognition through the sense of touch	109
SYLWIA SOJDA: Euphemistic-dysphemistic contrasts in Slovak and Polish linguistics	123
JAROSŁAW PACUŁA: Polish and Russian exoethnonymy and nicknames of a Jew in the context of a linguistic stereotype	135

Opposition – antonymy – contrast in a text

EWA FICEK: A modern guidebook: an attempt at a linguistic characteristic of the genre and its multiple revision	151
BEATA STEFANIAK-MAŚLANKA: Over the cradle or the grave? Life and death opposition and relations between a lullaby and forms of funeral works	167

Varia

KRZYSZTOF WAŚKOWSKI: Local varieties of language as a manifestation of associating oneself with a culture of region (after reading <i>Małe ojczyzny. Świadomość językowo-kulturowa społeczności lokalnych</i> [Little Homelands. <i>Linguo-cultural Awareness of Local Communities</i>] by Aldona Skudrzyk and Krystyna Urban)	187
KAROLINA LISZYK-KUBINA: Report of all-Polish scholarly conference <i>Ruch w języku – język w ruchu</i> [Motion in Language – Language in Motion], Katowice, 28 November 2011	193
KINGA KNAPIK: Report on the 40th anniversary jubilee of Profesor Krystyna Kleszczowa’s scholarly work, Katowice, 15 March 2012	197
Notes on the Authors	201

Od redakcji

Pomysł opublikowania *Linguarum silva* zrodził się wiosną 2011 roku w środowisku młodych naukowców z Instytutu Języka Polskiego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach i od razu zyskał aprobatę śląskich językoznawców. W założeniu zespołu redakcyjnego niniejsza publikacja ma zapoczątkować nowe wydawnictwo wielotomowe, ukazujące się pod patronatem Instytutu Języka Polskiego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, otwarte dla wszystkich młodych naukowców z dziedziny szeroko pojętej lingwistyki – zarówno z katowickiej *Alma Mater*, jak i z innych ośrodków naukowych w Polsce. *Linguarum silva* jest skierowane także do doktorantów kierunków językoznawczych, pragnących zaprezentować swoje pierwsze dokonania naukowe szerszemu gronu odbiorców.

Pierwszy tom *Linguarum silva* zawiera dziesięć zróżnicowanych tematycznie artykułów, podejmujących refleksję nad zaproponowanymi w podtytule pojęciami (*opozycja – przeciwieństwo – kontrast*) i ich odzwierciedleniem na płaszczyźnie językowej i stylistyczno-genologicznej. Teksty zostały zgrupowane w trzech częściach: w pierwszej, zatytułowanej *Opozycja – przeciwieństwo – kontrast w języku*, znalazły się opracowania z zakresu semantyki i leksyki współczesnej, semantyki i leksyki historycznej oraz studia konfrontatywne (polsko-słowackie i polsko-rosyjskie), w drugiej: *Opozycja – przeciwieństwo – kontrast w tekście*, zgromadzono artykuły poświęcone realizacjom gatunkowym współczesnego poradnika oraz kołysankom. W części trzeciej (*Varia*) opublikowane zostały: omówienie książki Aldony Skudrzyk i Krystyny Urban *Małe ojczyzny. Świadomość językowo-kulturowa społeczności lokalnych* oraz dwa sprawozdania z ważnych przedsięwzięć i uroczystości, związanych z działalnością Instytutu Języka Polskiego. Autorami tekstów są w zdecydowanej większości doktoranci i doktorzy IJP, także młodzi naukowcy z innych jednostek Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Śląskiego, jedna osoba reprezentuje Akademię Techniczno-Humanistyczną w Bielsku-Białej.

Poszczególne teksty są pod wieloma względami zróżnicowane – różnice dotyczą budowy artykułów, co wiąże się z podjętą przez Autorów tematyką, wyznaczonymi przez nich celami badawczymi, przyjętą metodologią, zakresem analizowanego materiału badawczego, synchroniczną lub diachroniczną perspektywą obserwacji i opisu analizowanych zjawisk. O różnorodności artykułów świadczy również indywidualny styl Autorów. Oddany do rąk Czytelników pierwszy tom *Linguarum silva* zawiera zarówno prace znanych w środowisku lingwistycznym młodych śląskich językoznawców, jak i debiuty naukowe katowickich doktorantów. To zróżnicowanie w obrębie poszczególnych tekstów jest jednak uzasadnione: z jednej strony pokazuje niezwykle interesujące i odkrywczе spojrzenie na język i tekst przez pryzmat scalających tom pojęć *opozycja*, *przeciwieństwo* i *kontrast*, z drugiej – jest dowodem szerokiego spektrum zainteresowań młodego pokolenia śląskich lingwistów. Fakt, że zaproponowane przez Autorów analizy odnoszą się do różnych płaszczyzn języka, mają charakter komparatywny, bazują na zróżnicowanych gatunkowo i stylistycznie tekstach, świadczy również o interdyscyplinarnym charakterze publikacji, co uznać należy za jej dodatkową wartość.

Tom otwiera artykuł Tomasza Nowaka, poświęcony filozoficzno-lingwistycznym rozważaniom na temat opozycji „człowiek (umysł) – maszyna (komputer)” na płaszczyźnie językowej. Jest to szczegółowe studium na temat leksemu *komputer* oraz jego składniowej i tekstowej łączliwości z czasownikami epistemicznymi odnoszącymi się do czynności mentalnych. Wywód autorski prowadzi do odpowiedzi na pytanie, czy umysł i komputer to to samo. W pierwszej części tomu mieści się również tekst Natalii Moćko, której zainteresowania badawcze koncentrują się na procesie desakralizacji w języku, tj. procesie oscylującym między dwiema przeciwstawnymi sferami – *sacrum* i *profanum*. Autorka ograniczyła analizę językową do sekularyzmów użytych dla podkreślenia intensywności określonej cechy. Ostatnim artykułem poświęconym leksyce i semantyce w ujęciu synchronicznym jest tekst Wioletty Wilczek, która poddała analizie zoonimy, będące nazwami (imionami) psów. Autorka podjęła próbę przedstawienia współczesnych tendencji nazwotwórczych odzwierciedlających się w sposobach nadawania psich imion. W opisie zoonimów zwróciła uwagę na podział między innymi na nazwy nieinspirowane i inspirowane, a w obrębie nazw inspirowanych na nazwy umotywowane i nieumotywowane.

Spojrzenie z perspektywy diachronicznej na leksykę i sematykę języka polskiego charakteryzuje teksty Zuzanny Krótki, Barbary Mitrengi oraz Eweliny Ładziak. Autorki w różny sposób nawiązują do centralnych pojęć *opozycji*, *przeciwieństwa* i *kontrastu*. Zuzanna Krótki skupia uwagę na opozycji GRZECH – CNOTA, stawiając sobie za cel „analizę mechanizmów tworzenia nazw grzechu i cnoty, które powstawały często na zasadzie opozy-

cji”. Autorka poddaje wnikliwej analizie jednostki leksykalne należące do pól leksykalnych GRZECH i СНОТА, notowane w tekstach do XVIII wieku. Barbara Mitrenga poszukuje odpowiedzi na pytanie, czy, a jeśli tak, to w jakim stopniu, przymiotniki i rzeczowniki nazywające jakości smakowe wchodzą w relację antonimii. Autorka formułuje wniosek, że w odniesieniu do leksyki smakowej można mówić jedynie o antonimii kontekstowej, czego dowodzi na podstawie analizy materiału językowego, charakteryzującego dawną i współczesną polszczyznę. Leksyka sensualna jest również przedmiotem zainteresowania Eweliny Ładziak, która podejmuje próbę analizy wybranych leksemów (czasowników) opisujących poznanie przez zmysł dotyku, ograniczając zakres materiału badawczego do odczuć percypowanych za pośrednictwem ruchów dłoni. Autorka grupuje czasowniki *głaskać*, *łaskotać* i *muskać* oraz *szczypać*, *uderzyć*, *walić* na podstawie ich pozytywnych bądź negatywnych konotacji, będących odzwierciedleniem opozycji przyjemność – ból.

Część pierwszą zamykają dwa artykuły o charakterze konfrontatywnym, autorstwa Sylwii Sojdy oraz Jarosława Pacuły. Tekst Sylwii Sojdy jest próbą przedstawienia definicji eufemizmów i dysfemizmów funkcjonujących na gruncie słowackiej i polskiej lingwistyki. Autorka prezentuje środki językowe służące wyrażaniu pozytywnego nastawienia (aprobaty) lub negatywnego nastawienia (dezaprobaty) do odbiorcy (lub uczestnika) komunikatu, omawia sposób kwalifikowania leksemów eufemistycznych i dysfemistycznych w słowackich i polskich źródłach leksykograficznych oraz wskazuje najważniejsze pola semantyczne występowania eufemizmów i dysfemizmów. Tekst Jarosława Pacuły odsyła, podobnie jak tekst Wioletty Wilczek, do zagadnienia nazw własnych. Uwaga Autora ogniskuje się jednak nie na zoonimach, lecz na egzoetnonimach i przezwiskach Żyda, funkcjonujących w językach polskim i rosyjskim. Autor podejmuje trud zanalizowania i skonfrontowania stereotypu Żyda w dwóch spokrewnionych z sobą językach, wskazując na odmienne uwarunkowania historyczne, polityczne i kulturowe kształtujące różne wyobrażenia. Wykorzystanie w egzemplifikacji materiału historycznojęzykowego należy uznać za dodatkowy walor pracy.

Kolejne dwa artykuły umieszczone zostały w drugiej części *Linguarum silva*. Tekst Ewy Ficek poświęcony jest lingwistycznej (genologicznej) charakterystyce współczesnego poradnika – gatunku transgresyjnego, wykazującego podobieństwo z wieloma innymi gatunkami, w którym opozycje, kontrasty i zróżnicowania ujawniają się na różnych płaszczyznach. Autorka nie tylko pokazuje, jakim przeobrażeniom podlega poradnik pod wpływem otaczającej nas rzeczywistości, lecz także stawia prognozy dotyczące przyszłych losów tego gatunku. Drugi tekst, autorstwa Beaty Stefaniak-Maślanki, poświęcony jest kołysankom. Refleksja autorki koncentruje się na możliwych kontrastach związanych ze strukturą i funkcjonowaniem

dziecięcych kołysanek (np. motywie śmierci w kołysankach) oraz na międzygatunkowych związkach kołysanki z niektórymi formami twórczości funeralnej (m.in. z lamentem).

Wierzę, że zamieszczone w pierwszym tomie *Linguarum silva* artykuły zainteresują szerokie grono Czytelników, zwłaszcza językoznawców reprezentujących różnorodne dziedziny lingwistyki (badaczy języka współczesnego, historyków języka, sławistów, genologów) oraz wszystkich, którzy żywo interesują się problematyką języka i tekstu. Jestem przekonana, że lektura niniejszej publikacji będzie dla Czytelnika nie tylko intelektualną ucztą, lecz także zachętą do głębszej refleksji i podjęcia dyskusji nad poruszonymi w tekstach zagadnieniami.

Jako redaktorka tomu chciałabym serdecznie podziękować Recenzentom prof. zw. dr. hab. Markowi Cybulskiemu, prof. UJ dr. hab. Marii Papierz, prof. zw. dr. hab. Annie Węgrzyniak oraz prof. UAM dr. hab. Piotrowi Wierchoniowi, którzy opiniowali teksty do druku, za ich wnikliwą lekturę i ocenę oraz za wszystkie uwagi krytyczne, które pomogły Autorom nadać ostateczny kształt publikowanym artykułom.

Barbara Mitrenga

Noty o Autorach

TOMASZ NOWAK, dr, adiunkt w Instytucie Języka Polskiego Uniwersytetu Śląskiego. Zainteresowania naukowe: gramatyka, semantyka, filozofia języka.
E-mail: tomasz.m.nowak@poczta.fm.

NATALIA MOĆKO, mgr, doktorantka w Instytucie Języka Polskiego Uniwersytetu Śląskiego, logopeda. Zainteresowania naukowe: akwizycja języka w aspekcie socjolingwistycznym, zwłaszcza w kontekście języka dzieci i młodzieży.
E-mail: natalia.mocko@gmail.com.

WIOLETTA WILCZEK, mgr, doktorantka w Instytucie Języka Polskiego Uniwersytetu Śląskiego, absolwentka filologii polskiej i kulturoznawstwa. Zainteresowania naukowe: język Internetu, lingwistyka płci, socjolingwistyka.
E-mail: wiolettawilczek@gmail.com.

ZUZANNA KRÓTKI, mgr, doktorantka w Zakładzie Leksykologii i Semantyki Uniwersytetu Śląskiego, członkini Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego. Zainteresowania naukowe: historia języka polskiego ze szczególnym uwzględnieniem semantyki historycznej, frazeologii i etymologii.
E-mail: zuzanna_krotki@interia.pl.

BARBARA MITRENGA, dr, adiunkt w Instytucie Języka Polskiego Uniwersytetu Śląskiego, członek Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego (Oddział w Katowicach) oraz Komitetu Językoznawstwa PAN (Oddział w Katowicach), redaktor wydawnictwa wielotomowego *Linguarum silva*. Zainteresowania naukowe: historia języka polskiego, leksykologia, semantyka, frazeologia.
E-mail: barbara.mitrenga@us.edu.pl.

EWELINA ŁADZIAK, mgr, doktorantka w Instytucie Języka Polskiego Uniwersytetu Śląskiego. Zainteresowania naukowe: historia języka polskiego, semantyka, leksykografia.
E-mail: e.ladziak@poczta.fm.

SYLWIA SOJDA, dr, adiunkt w Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego. Zainteresowania naukowe: leksykologia, językoznawstwo porównawcze polsko-słowackie, glottodydaktyka.
E-mail: sylwia.sojda@us.edu.pl.

JAROSŁAW PACUŁA, dr, pracownik Katedry Teorii i Praktyk Komunikacji w Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej, kieruje Pracownią Lingwistyki Komunikacyjnej i Kulturowej; rzeczoznawca Ministerstwa Edukacji Narodowej; członek Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego i Polskiego Towarzystwa Językoznawczego; sekretarz czasopism „Media i Społeczeństwo” oraz „Świat i Słowo”. Zainteresowania naukowe: leksykologia, semantyka (w ujęciu diachronicznym i synchronicznym), etnolingwistyka, dydaktyka języka.
E-mail: paculus@tlen.pl.

EWA FICEK, dr, adiunkt w Instytucie Języka Polskiego Uniwersytetu Śląskiego, członek Polskiego Towarzystwa Językoznawczego i Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego (Oddział w Katowicach). Zainteresowania naukowe: geneologia lingwistyczna, teoria tekstu, stylistyka, pragmatyka językowa.
E-mail: ewa.ficek@us.edu.pl.

BEATA STEFANIAK-MAŚLANKA, mgr, doktorantka w Instytucie Nauk o Literaturze Polskiej Uniwersytetu Śląskiego. Przygotowuje rozprawę doktorską na temat kołysanki poetyckiej. Laureatka Konkursu im. J.J. Lipskiego w 2011 roku.
E-mail: beata.stefaniak@op.pl.

KRZYSZTOF WAŚKOWSKI, mgr, asystent w Instytucie Języka Polskiego Uniwersytetu Śląskiego, członek Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego. Zainteresowania naukowe: leksykologia, semantyka, historia języka polskiego.
E-mail: waskowski.krzysztof@gmail.com.

KAROLINA LISZYK-KUBINA, mgr, asystent w Instytucie Języka Polskiego Uniwersytetu Śląskiego, członek Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego. Zainteresowania naukowe: gramatyka współczesnego języka polskiego, semantyka, leksykografia. Od 2009 roku uczestniczy w pracach nad *Wielkim słownikiem języka polskiego PAN*.
E-mail: karolina.liszyk@wp.pl.

KINGA KNAPIK, mgr, doktorantka w Zakładzie Leksykologii i Semantyki Uniwersytetu Śląskiego, członek Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego. Zainteresowania naukowe: historia języka polskiego ze szczególnym uwzględnieniem semantyki historycznej i etymologii. Obecnie przygotowuje pracę doktorską na temat leksykalno-semantycznego opisu czynności mentalnych w polszczyźnie.
E-mail: kingaknapik@interia.pl.

Redaktor
Barbara Jagoda

Projektant okładki i stron działowych
Paulina Dubiel

Korektor
Aleksandra Gaździcka

Skład i łamanie
Tomasz Gut

Copyright © 2012 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-2104-2

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 12,75. Ark. wyd. 15,0.
Papier offset. kl. III, 90 g Cena 20 zł (+ VAT)
Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.
M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław